

براہوئی ہائیکو ٹپیٹی متنل، وساہت اوپر کوپال آتا درشانی

آسیہ ستار

ایم فل سکار، شعبہ براہوئی جامعہ بلوچستان کوئٹہ

پروفیسر ڈاکٹر عبدالحیم صادق

ڈاکٹر کیمپ بلوچستان اسٹٹی سینٹر، جامعہ بلوچستان کوئٹہ

عابدہ بلوچ

اسٹٹنٹ پروفیسر، شعبہ براہوئی جامعہ بلوچستان کوئٹہ

Abstract

Haiku is a form of Japanese poetry which is comprised of 5-7-5 verses. This genre of poetry has been transferred to the other languages of the globe simultaneously. The Brahui literature also adopted this genre of poetry like the other languages of the world till the end of the twentieth century. In the Brahui literature, this genre of poetry was practiced from time to time. The Brahui Haikus, mostly the subjects like, nature, love, patriotism, culture, and the religious matters have been discussed from the last fifty years. This paper focuses the proverbs, riddles and superstitions in the Brahui Haikus to let the people know about the background of this genre.

keyword: Haiku, Japanese poetry, literature, focuses the, proverbs.

ادب انسان ناجہاز جملہ ضرورت سے اندازوب آن انسان تینا رشتہ ۽ ادب آن جتا کنگ کپک ادب ٻڌ خاص کر شاعری ایلو بشنا تیان زیات اہمیت نالائی ٿي. شاعری خیال فکر و فن لوز و جوزہ غاتا اواری آن مونا بریک. لوزاک زبان ناعلامت آتا وچغان جوڑ مریره ۽ زبان بندغ آتا مریک ہرا کہ بندغ نافر و سوچ نا درشانی ناکسر ۽.

شاعری انسان ناہم خواست احساسات جوزہ مہر فکرنا پاشی ناپنے ہرا کہ لوزاتا دروشم کی اسے جتا و ردو بند کے
تن اوار مقصد کس پاش کیک انتے کہ دامخت دلچسپی و دی کنگ آن بیدس تینا عیب و کھیب ناہر ہمو سر حال ۽
شعری دروشم ہنگے ہر افتنے امحوس کیک ہر اٹی زندنا فوٹونظر بریک پارہ شاعری زندنا آدینک مریک۔

اسے شاعری سیکن فن و فکر اسلوب مقصد داہمیت ۽ جوان سر پند منگ الی ۽ کہ دلٹی فن و خیال ہر دوسرا امر یہ
اسے تخلیق کس مونا اتیرہ ہرا کہ وزن خیال و اسلوب ناکمک اٹ موئی تخلیق کس پانگ۔

براہوئی شاعری ٹی ارادوڑنا شاعری نارواجے است فطری الیور و مانوی اگنن بر اہوئی شاعری ۽ مونا تحساب ۾
بانک کین تو غلوقی شاعری ٹی دھنکه باز اصنف آتیا شاعری دو بریک اندن ناجدید شاعری ٹی نے باز اصنف
آک ہم دو بریرہ ہر افتیٹی شاعری تن شوق تجو کا شاعر اک طبع آزمائی کنگ ناکوش ٹی سرسوب خنگرہ کہ دا
صنف آتیٹی حمد، نعت، لطم، غزل، مشتوی، رباعی، سانیٹ، هائیکو ۽ پین پین اوارء۔

اندن هائیکو جاپانی شاعری نا اسے صنف نے ہرا کہ جاپان ٹی باز پنی ۽ جاپان ٹی دھن ۽ شاعر گدر یگنگتے او
شوچ ٹی هائیکونگاری کتھے۔ جاپانیک سال ٹی اسے دے کس اڈ تو سونو ہرادے او فک ”هائیکو ڈے“، نا پن ۽
تسونو ہرادے ہتم ڈے ہم پارہ او فک باز خوشی مہر و جم و جوش ٹی دادے ۽ تدبیغیرہ دادے ۽ او فک تینارو ۾
تازہ کنگ موسیم نا بدیل منگ او ہتم نا موسیم نا شروع منگ نا اسے اعلان کس پہہ مریرہ۔ ہرا کہ ہر جاپانی ۽ فطرت
نار ڳینی ۽ بیان کنگ نا اسے موقع کس دو ایک دادے ۽ او فک قصاص مسہ ہزار ہائیکونو شوچتہ کیرہ۔ او پارہ کہ ہر
بندغ نا کلان زیات خوش منگ نا اندازه ۽ اونا زیات ہائیکونو شوچتہ کنگ آخ ہنگ۔

جاپانیک سال ٹی تقریباً اسے لکھ ہائیکونو شوچتہ کیرہ ملک ناہر چنکا بھلا شارنا اخبار ۾ رسالہ غایی ہر ڈے دا صنف
۽ گڑاس نا گڑاس ہائیکو چھاپ مر سہ مونابریرہ۔ کہ دا گیر اوفتا زندگی ہائیکونا قدر داہمیت ۽ پاش کیک۔

ہائیکونا میدان دا خدر شاہیت ۽ کہ جاپان اٹ ہر وڑنا بندغاک دا صنف ۽ طبع آزمائی کیرہ او ڈے اسے سیاسی ٹی
بندغ کس مرے یا طالب علم کس، دفتر سینا آفیسر کس مرے یا راء سنجالو کو نیاڑی کس بزرگ کس مرے یا ملازم
کس یا وزیر کس دا صنف ۽ تینا خیال ۽ مونا اتیرہ۔ دا صنف جاپان ٹی ساعت تیری نا اسے جوانو مشغله کس او جھہ
ن مخلوق با قاعدہ کا سک دافن ۽ ہیل کیک او تینا جوزہ غاتے ہائیکونا دروشم ایک۔

ہائیکو نا تعریف:

ہائیکو پیش آن برو کو صنف کے۔ شاعری ناکلان گونڈ انگاڑی کے داصنف ٹھی اسہ شاعر کس بیرہ مسہ مصروفی کمکل یا با مقصد ہبیت یا سرحال کے۔ بیان کیک دانا او لیکو او مسٹمیکو مصروف گونڈ یعنی چنک او اڑمیکو مصروف پچے مرغنا مریک دائی کرن آتا تعداد بیرہ 17 مریک کے دانا او لیکو مصروف ٹھی 15 اڑمیکو مصروف ٹھی 7 او مسٹمیکو مصروف ٹھی ولد 5 کرن مریکہ۔ دانا سرحال فطرت او ہتم نام دسمون ناندارہ کشی ۴۔

ہائیکو نا تعریف ۽ کرسا تینا خیال آ تادرشانی ۽ شیم احمد ڏھن نوشته کیک:

ہائی کو جاپانی شاعر کیک ایک مقبول ہبیت ہے جو صرف تین
مصروفوں پر مشتمل ہوتی ہے۔ مگر شرط یہ ہے کہ تینوں مصروفے ملا
کر صرف سترہ سالے یعنی Syllabes ہوں۔

(شیم احمد، 1983، 176-176)

جاپانی ۽ صنف سخن اس منگ نا سوب آن داڑکن جاپانیک مصروف کرن آتا کچ او سرحال ۽ خوندی کرینو
اندا سوب آن داڑکن مسہ مصروف نامنگ ضروری ۽ نہ دا فک کم منگ کیرہ نے دیں گیئرہ او دافتار کن آتا کچ ہم
ہموکان مخصوص کروئے

ہائیکو نا سرحال:

ہائیکو نا سرحال فطرت نارنگاتے بیان کرنگ ۽۔ خاص و ڈٹ دائی موسم ناباروٹ ہبیت و گپ ۽۔ ہائیکو نا فوٹو ٹھی
بیرہ ہر چار انگا موسم نارنگا ک خنگیرہ کرد فتنی ٿھو، پر، جبر، برف، مش، ہنلار، آ بشار، ہتم، خرسی، پھلاک، استار،
طوبے، دریا، ریک، چکاک، سہد اک دا صفت نا اسست مریکہ۔ خواجه افضل مراد نا ہائیک تا مجموعہ ”بادام نا
پھل“، ۽ تبصرہ کرسا ڈاکٹر عبدالرزاق صابر فطرت ۽ نازیفسہ ڏھن نوشته کیک:

”ہائیکو تینا خاص انگا بجزون آ تینا بار دانا موضوع و سرحال ہم بیرہ فطرت یا

Nature مریک ہر اٹی کائنات نا خاص و ڈٹ ہتم سرسوزی و پھل و پن آ تینا

ہبیت مریک“۔ (مراد، 1994، 4)

اندن هائیکونگاری کن دا صنف ناگر جاتیان معلوم دارمنگ اوکیشور ط ۽ اوڙتن او راو اور صنف ناواڙ وڏولنا ضرورت آتے پورو منگ هم شاعرینا فرض ۽ دانا اصول آتیان پومنگ علم عروض آن واقفیت الٰی ۽ هائیکونا مسہ مصروف ٻئی 17 رکن مریره اندن اگنن جاپانی هائیکو ۽ هر ان تو اوڻی قافیه ناچو ڏس اس اف اونا شرط اف ڏلے اردو مرے یا برآ ھوئی یانپین علاقائی ۽ بولی کس دا ڙکن نن قافیه ۽ ڈتونن اگ قافیه مرے هم تو او اوکیو ڻی مسمیکو مصروف ٻئی بریک ڏلے اٹمیکو مصروف قافیه آن آزار مریک - اندن اگنن هائیکو ۽ نظر شاغن تو دا بھاز وزن تیئی نوشته مریک ڏلے ڙکن زیات استعمال مرکوزن - شیئکنو نوشته ۽ -

مغلن فعلن فع

مغلن فعلن مغلن فعلن

فعلن فعلن مع

امر و صنف کس مسو نے او برآ ھوئی ٿی مدان مدان آبسو نے او جا گه ہلکنے نابرا ھوئی شاعری تینا سر حال ۾ مزاج ناسوب آن اسه جتا ۽ جا گه کس ٽنگ ھر اتم که اسه پوکنگو ڙاس یا صنف کس بریک متعارف مریک تو انسان تینا فطرت آن مجبور او ڻی ڏچپی ٻلپک تینے او ڙان خواک کیک تینا تجسس ۽ تجربہ نارگ ڦ مونا اتیک اسل اندن هائیکو اراوخت اسه بھلو مزل کس خنگ آن گذ بس پاکستان ۽ خاص کر بلوچستان ۽ سرمس تو دا جا گه ناخلوق خاص کر شاعر حضرات آتیئی دا صنف ۽ پنی ٽنگ اٹ منه بند غ باز بھلو کردارس ادا کریر که او تیئی محسن شکیل اقبال حیدر ۽ افضل مراد ناپن هائیکونگاری شاعری نا آسمان ۽ استار امبار گرو ڻک ایتک - او ڪ نہ بیره دا صنف ۽ درستی راستی کریر بلکه تینیٹ ڏاڑ ۽ طبع آزمائی ٽنگ آن بیدس هائیکونا مشاعره هم منعقد کر فیر دا خواجه غاک ارامقصد کن خید غلکر آ خرتینا مقصد ڻی سر سوب مسر که اینو بلوچستان ٿی نا بیره اردو بلکه دا جا گه نا خس که بولی ۽ او تیئی هائیکونگاری نا اسه جو انسان سلسلہ کس بر جاء - دابولی تیئی برآ ھوئی ادب آ بیدس بلوچی پشتو فارسی ٿی هم هائیکونگاری مرسد ۽ هائیکوتا مجموع غاک چھاپ مرسد ۽ -

برا ھوئی هائیکونگاراک:

برا ھوئی زبان نا باز اشعاراک دا صنف ۽ طبع آزمائی کرینو که او تیئی خواجه افضل مراد، ایماندار عزیز مینگل،

عبدالقیوم بیدار، ڈاکٹر عبد الرزاق صابر، حمیرہ صدف حسني، شاہ بیگ شاہ، ڈاکٹر اللہ بخش لہڑی، علی احمد شاہ، نادر قمرانی، وجید زہیر، اقبال ناظر، شیخ غنیق حسرت، لعل بخش صابر، عالم عجیب، غنوہ رحیات، شمس ندیم، عنایت ساغر، عظیم مشتاق لہڑی، جوہر بر اہوئی اور پین شامل گئی اندر بازاورنا کے اخبار و رسائل غاییتی تینا ہائیکو تے چھاپ کر فسائع۔

براہوئی ہائیکونا سر حالاں:

ہائیکو اسے پڑنے صنفِ شاعری کے دادے تک آن بروکو صنف نے کہ دائیٰ دے کھیلنگ نا اثرات آک افس او فتاہی ثقافتی ادبی رنگا ک تخلیقی تحریر گاک او ارفش دا صنف مخلوق ۽ دا اجازت ۽ تو نے کہ او فک تینا علاقہ موسم و حالات آتے ہر یہہ تینا خیال احساس ۽ جوزہ غاتے ہائیکونا سر حال جوڑ کر ساشاعری کیرہ دا صنف بلوچستان گئی بندگ آن گڈ تینا سر حال گئی داجا گہ ناروايت آتا مطابق دود تینا موضوع ٹی شایبت انگ ۽ محصور مس دانا سر حال آتی ہی دے پر دے گیشتری بریسہ ۽ ہر فتنی ہم، نعمت، نظم فاسفہ ثقافت دین، راجی ویلاک او تی ٹی بے علمی سنت و سیوت نا کی، ایلی ی نیاڑی، نیاڑی ناخوار یک ظلم وزورا کی لنگڑی انسانیت نا بے قدری انسان ۽ خنگ جدید ٹیکنا لو جی ناتباہ کار یک خلقی زندگانی در وشم فطرت مش وجبل، پھل، ہتم زبان و ادب تشبیہ استعارہ، تلمیح خلقی نشی ادب نا بھاڑا بختا ک دھنکہ متل و ساہتاک بجازی آزمودہ شرک و پال دا کل ہائیکونا سر حال جوڑ کننگا نو۔

براہوئی خلقی نشی ادب نا ہائیکو تی ڈر وشم اسے زبان سینا جاندار منگ نا سما اونا خلقی نشی ادب او نا متل و ساہت بجازی شرک و پال چاچا او خلقی قصہ غاتیان مریک۔ دا زبان سینا زیب و زینت مریرہ ہرا فک نا زبان نا چائندارا ک ہزار سال مہالو جوڑ کر وکو زبان ۽ شون ترکو دا بختا ک ادب ٹی بھاڑ بھلو قدر کس تحریر۔ دافتیان اسے زبان سینا بھلنی ۽ متکنی پا ش مریک۔ دا زبان نا ہمو گنج خزانہ تیان ۽ ہرا فک زبان سینا مڈی ۽ وارث مریرہ۔ ہائیکو اس ط تو تینٹ اسے چنکو گونڈ ۽ صنف نے کہ اسے مکمل بیت مقصد سر حال نے دائی جا گہ تنگ بیان کنگ اسے ہنر مندی کس خواہ ک ہائیکو تی متل و ساہت ۽ بجازی شرک و پال آتا استعمال دا صنف نماز یہاں ۽ پین و دیغینو۔

براہوئی ھائیکوئی متل آتا درشانی:

متل ھو جملہ یا ہیت ۽ پارہ کہ ۽ مثال سیکن موقع نامناسبت اٹ استعمال ۽ ہرائی حکمت و دانائی عقلمندی نا پیتا ک اوار مریرہ ہرادے ننا ہوشیار پامدار بندگا ک جوڑ کرینو کہ دافتا جوڑ منگ ٿئی صد آسالک لگانو کردا نا ہم خلقی بشخ ۽ کہ دافتا جوڑ کرو کاته باروٹ کس ۽ معلوم اف کہ دافتا اوັກ دے چوخت جوڑ کریر۔ دا ڳپ ۽ کہ دا گیڑا ک اوັغا تجربہ غاتاروٹ جوڑ مسونونا برآہوئی زبان گنج ۽ خزانہ تیان پر ۽۔ کہ دا گیڑا اونا متنکنی ناڈس ۽ ایتک متل نا تعریف ۽ کرسا عثمان بن گدری دھن پائک۔

”براہوئی زبان ڪئی متل ھو جملہ یا ہیت ۽ پارہ ہرانا پانگ توں بندغ ناسمجھ ٿی اسہ

سچلو یا چنکو مثالی ۽ ہیت یا ڳپ یا واقع لس بریک“۔ (بنگری، 8، 2004)

ھائیکوئی متل نامثالاک:

باور کرہ سنگت

بلہ کسک ہل تک شکا

ہیت ۽ ال سنگت

(بیدار 2010، 63)

اصل آن خطام فک

چچ اصل وخت اس

کم اصل آن و فام فک

(حسنی، 2000، 24)

پُرا گہ خو ۽

شرم اگہ اود بتو

بروس ڏو ۽

(مینگل، 1994، 24)

شنس خولم کن

کن کن ڈن هرجا

صدخه ایم کن

(صابر، 2017، 53)

براہوئی پائیکوبیتی و ساہت آثار روشم:

وساہت اسے انڈوچنکو جملہ کس مریک کہ اوپس منظری اسے سر جو قصہ یاد اتعہ کس مریک کہ داجملہ نابنگ تن ہمو واقعہ یا قصہ دماغ کی گئی کیک۔ دوسرا ہتاک نامخلوق ناجوان یا خراب غاریم و میل و واقعہ نا سبب آن جوڑ مسونو۔ او بندغ کنا ہمو کاریم ناوجہ غان راج کی مشہور مریک۔ بھلو و خنس گدریں گانگ آن پدھم مخلوق اوفتے گیرام کتھے نے داناراج ناتول و بش نا آ دینک اریر۔

وساہت ناطریف عنور احمد پر کاڑی تینا کتاب ”براہوئی ادب“ لی دھن نوشته کیک:

”وساہت ہمو پیٹے یا جملہ ۽ کہ ہر ان پدھن دن ٹاس سر جو قصہ یاد استانس مریک۔“

(پر کاڑی، 2001، 209)

وساہتاک شاعری ناحسن ع پین زیات کیرہ، مثالس:

دامسک ہزار

باوہ کک اموسال

شاہی بس خروار

(مینگل، 1997، 26)

براہوئی پائیکوبیتی بجازی نادر روشم:

بجازی ہم نا براہوئی خلقی نشری ادب ناشنھے بجازی ہمو جملہ یا ہیت ۽ پارہ کہ او تینا پک غمی نا جہہ کی بجازی معنی نادر شانی ۽ کہ یا تینا حقیقی ۽ اصل ناجاگہ غا اسے جتا و معنی کس مونا اتے ہمو جملہ یا ہیت نامعنی تینا لوز اتیان اسل بدل مرے جتمارے اسے جتا و مغمہ بوم کس پیش کہ او دانا نیام کی چپو فالہ اس بف۔

بجازی ناقریف ۽ پروفیسر سون بر اهومی دھن کیک:

”لظاً تا ہم مجموعہ ہرا کہ تینا اصلی حقیقی آ معنی ناجہہ آ بجازی ۽ معنی سے کن استعمال مرے ہمودے بجازی پارہ بجازی اسہ خاصو معنی سے کن استعمال مریک مخصوص آ معنی تیان بیدس پین چپو ڦسے نامعنی کن استعمال منگ کپ۔ (بر اهومی 65، 2003ء)

ہائیکوئٹی گڑاس بجازی نامثال:

دوڻی باخوکو

کیدن تابرنن ذوذو

پانا خاخوکو

(صابر، 2007ء)

تیلی تھمبہ مس

چھنکو ہیتَس بش تس خا خر

ہر جالمبہ مس

(ندیم، 2013ء)

درختاتے گڈاس

تین مس نے آ دا ڻغار

پٹیسہ سینا ڪس

(مینگل، 2009ء)

ولے خیرے نا

خن کرے او نیام سر آن

مسٹی سیری نا

(شیدا، 2009ء)

براہوئی ھائیکوتیٹی شرک و پال نادرشم:

شرک و پال ۽ براہوئی ٿی اسہ آزمودہ سیناواڻ پاره که ھر اتصوراتی سوچ آتابنیاد ۽ منگ یامفنگ نانداز خلند ۽۔ دھنکه پاچناچپی منگ اسے آزمودہ سے کہ داڑان مہمان سینابنگ ناحوال مرادالیه۔ دا تو شرک ٿئے کہ براہوئی مخلوق ٿئی داشترک و پال باز جا گئی ۽ خاص کر پہولی ۽ مخلوق ٿئی دا گیراء بھاڙ سخت کیره او ھو گیراء که آزمودہ کریواو ھموڙ مریک۔ نابھاڙ اشترک و پال آ کو دھنکه نت سانسٹنگ، تغ ڦی دمنان تانسٹنگ، گلڙ نادے موں ۽ پال کنگ ۽ پین پین براہوئی ھائیکوتیٹی گڑاس شرک و پال نادرشم نامثال:

پرانے خن که

چاوه که مریک روشن

تھارانن که

(شیدا، 2009)

خاخو بامبا پس

دے چاخوش اسوڻه

اونا امیت ڪس

(مراد، 1994)

ڪھلیا

دا آرٹیکل اُلی جاپانی صنف ھائیکوات اونا او جاپان اُلی ھائیکونا اہمیت نا تذکرہ کننگا نے ہندن ھائیکو
نا تعریف اونا ھائی او سرحال ۽ نظر شاغنگا نے، ہن تو ھائیکونا اصل سرحال فطرت ۽ فطرت نازیبا غاندارہ
اونا حسن ۽ بیان کنگ ۽ کہ دافطرت ٿئی هم او نارنگا ک او ھر چار انگا موسم کہ او فتیٰ هم، سہیل، تیرمه،
سیل او ارٹیج تدرتی مناظر دریا، طوبے، ریک، مش، تلار، پھل، بلبل، خرسی، درخت، جمر، پر، برف او
پین پین او اراغ۔

براہوئی ادب نابنیاتی آ عنوان آ تیا تذکرہ کننگا نے ھر اکہ جاپانی صنف سخن ھائیکو ٿی قلمبند کننگا نو۔

براہوئی ٹی ہتم، گواڑخ سسپل تن اوارثافت دین، مہر و محبت، وطن، زبان و ادب، انسانیت، راجی
ویلاک اوایلو سر حال آک ہائیکونا سر حال جوڑ کنن گا نو۔

دا کان بیدس مختلف ہائیکونگاراتا امو عنوان آتیا نو شتے ۽ هر اک براہوئی ادب نا نشی آعنوان تے ظمیہ
ہائیکونا دروشم تر سا نوشت ٿی بھاز زیبائی اٹ اترنگا هر اڑان که اسہ شاعر اسینا لائجی، فکر و فن نا جوانو
در اشانی نسد و بریک۔

براہوئی خلقی ادب نا نشی بھاز اسرحالاک که او ٽی متل، وساہت، بجازی و شرک و پال او ار ۽ دا امو
مرواری کو هر اک نابراہوئی زبان نا خلقی ادب نا گنج خزانہ و ڦی گوند یېگرہ۔ که دافته براہوئی ہائیکو
نگاراک تینا شاعری نازیب وزینت ۽ دیفنگ کن دافته شاعری ٹی استعمال کر سا ہائیکونا دروشم تر یہ
تینا فن آن تادرشانی ڪریں متل، وساہت، بجازی ۽ شرک و پال آک نابراہوئی زبان نا ہو گڑاک ۽
هر اک نازندگی ٹی مختلف موقع غایتیا ہیت و گپ سادوران استعمال مریرہ هر اک نہ یہ ہیت و گپ عنہ
دار کیه بلکہ دا ڻان اسہ زبان اسینا ۽ اشایتی ۽ ملکنی نابروٹ سما تمک۔ دا گڑاک داسانا جوڑ کروک
افس بلکہ دافته نا پاماراک صد آسال مالو جوڑ کرسہ زبان ٿی اوڑ ده کریںو۔ دافته جوڑ کروک ۽ وخت نا
اینوا سکان کس ۽ معلوم اف که دا نئے اسکان پیڑی در پیڑی بسُر سر مسُر۔ ہندن ہائیکونگاراک دافته
ہائیکوتیں استعمال کر سادا فته بردا کانسل یکن پین زیات سو گوکریں ودا متل وساہت بجازی ۽ شرک و پال
آتیان شاعر هر ا مقصد و کاریم ۽ ہلنے دا سہ نو شتے کار و اسہ کتاب سے نا مواد اک افس بلکہ مکمل ہائیکون
متعلقہ تحقیق نا حوالہ غاتا خیر اٹ ساڑی ۽۔

کتاب آک

احمد، شیمیم، (1983)، اصناف سخن اوشہری پینٹن، مکتبہ عالیہ لاہور،
 براہوئی، سون، (2003)، براہوئی قدیم نشری ادب، براہوئی اکیڈمی کوئٹہ
 بنگلوروئی، حاجی عثمان، (2006)، براہوئی ادب ناول و جواہر تحقیق، براہوئی اکیڈمی رجسٹرڈ پاکستان
 بیدار، عبدالقیوم، (2010)، کوک، براہوئی اکیڈمی رجسٹرڈ پاکستان
 پرکاڑی، نوراحمد، (2001)ء براہوئی ادب (اویکوا یڈ لیشن)
 حسني، حمیرہ صدف، (2000)، چکل، براہوئی ادبی سوسائٹی رجسٹرڈ پاکستان
 ساغر، عنایت، (2012)، زندن اندازہ، گداں ادبی دیوان سوراب
 شیدا، شاہبیگ، (2009)، براہوئی اکیڈمی پاکستان کوئٹہ
 صابر، عل جنش، (2017)، ڈوبہ، براہوئی اکیڈمی پاکستان کوئٹہ
 مراد، افضل، (1994)، بادامنا پھل، براہوئی ادبی سوسائٹی (رجسٹرڈ) پاکستان
 مینگل، عزیز، (1994) بشمشاک، براہوئی اکیڈمی پاکستان کوئٹہ
 مینگل، عزیز، (1997) چلشکہ، رسم پنگ پریس
 مینگل، عزیز، (2009)، چھولہ، براہوئی اکیڈمی پاکستان کوئٹہ
 مراد، افضل، (1994)، بادامنا پھل، براہوئی ادبی سوسائٹی پاکستان کوئٹہ
 ندیم، شمس، (2013)، حنام ناخوشبو، براہوئی ادبی سوسائٹی ڈیرہ مراد جمالی